

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

ZA HRVATSKU TEOLOGIJU

(Frane Franić, *Putovi dijaloga, Crkva u svijetu, Split, 1973*)

Ratko Perić

U nas biskupi ne objavljuju često knjige. Stoga vjernika, vična čitanju bogoznanstvenog štiva, ugodno obradosti vijest kad poneki naš pastir, unatoč svim ordinarijskim zaokupljenostima nađe vremena i smogne snage da objelodani i knjigu. Izdavanje knjige traži danas, osim misaone samoniklosti i naobrazbene širine, i stručnu odvažnost da se vlastiti umni uradak i voljni trud stavi pred sud i zub raznovrsnog čitateljstva. To pogotovo vrijedi za jednoga nastastira kojega se knjiga i pomnije čita i pažljivije važe.

Splitska knjižnica »Crkve u svijetu«, koja se već potvrdila izdanjima autora iz različitih slojeva vjerništva (svećeničko-redovničko-laičkoga), objavila je knjigu *Putovi dijaloga* dra Frane Franića, metropolita Splitske crkvene pokrajine, nadbiskupa splitsko-makarskog i profesora na Centralnoj bogoslovskoj školi u Splitu. Djelo je izdano u povodu 20. godišnjice biskupovanja i 30. godišnjice profesorskog poučavanja nadbiskupa Franića.

Prvi dojam koji zahvati čitatelja nakon uvida u knjigu jest taj da se nadbiskup Franić ne pomiruje samo s time da kao pastir čuva povjereno mu blago vjere, već on kao pastir i teolog iznosi, predaje, navrće i sam traži načine i putove da Božja riječ dopre do duhovne srži njegovih suvremenika. Spomenuta zbirka ima već u obje naslovne riječi nešto pokretačko, tražiteljsko i perspektivno. Knjiga počinje *Predgovorom* (5—10) urednika biblioteke, D. Šimun-dže, gdje se iznose bitne značajke skupljenih nadbiskupovih predavanja, inter-tervenata, osvrti, poslanica i poruka. Umjesto uvoda donesen je *Dijalog kao put k miru* (13—21). Zatim slijede *Dijalozi: s vjernicima* (25—86), *s mladima* (89—153), *s pravoslavicima, Židovima i muslimanima* (157—175) i *s našim društvom* (179—243). Na kraju, umjesto pogovora, čita se članak »*Nadati se protiv nade*« (247—253).

Rasplamsava li se ova naša svjetlica razuma prema nekoj uputi i osmišljenju, ili ona toliko vrijedi koliko sama sebi i drugome dadne zmysla, bez obzira na pomisao da iznad ovdašnjosti može postojati neka onostranost iz koje potječe i u koju utječe sva razumna ljudska djelatnost? Koji je cilj dijaloga s ljudima koji isto vjeruju, a drukčije se izražavaju u ovom mnogovrsnom mislilačkom svijetu? Isplati li se dijalogirati s onima koji su s nama katolicima već na određenom stupnju zajedništva, a opet sami smo svjedoci njihova međusobnog lomljenja i osporavanja da se Katoličkoj Crkvi priznaju i najosnovnije oznake Crkve (sakramentalnost)? Ima li dijaloga između dva subjekta koji su, kako se čini, nabijeni silinom isključivosti i pritažene sklonosti nepovjerenju i na teoretskom i na praktičnom polju? Nisu li putovi dijaloga zbog toga što

su podložni društvovnim mijenama i mnijenjima već time osuđeni na neuspjeh? »Hoće li se jednom i kada marksisti zapitati, odakle u njih vjera u višu pravdu, za koju oni žrtvuju i živote?« (243) — To bi bila neka pitanja koja ova knjiga postavlja ili pretpostavlja i nastoji na njih odgovoriti.

Msgr Franić je posve uvjeren da putovi dijaloga nisu staze nasute međurazumijevanjem, već su to pruge za koje tek treba iskrčiti krševito tlo, tuneli koje valja prokijati kroz tvrda brda povijesne nataložnosti, mostovi koji se moraju ugraditi preko rijeka i hendeka da bi se došlo zamišljenom cilju pojedinca i zajednice. Četiri su puta dijaloga koja je dr. Franić poduzeo i nama predstavio: razgovori s istovjernicima, s inovjernicima, s bezvjerjima, s mladima općenito. Okosnicu tih razgovora tvore neke temeljne istine i vrednote: poštovanje čovjeka, socijalna pravda, kršćansko zajedništvo, ljubav, Crkva siromaha, teologija nade, uskrснуće... U obradi te tematike dr. Franić pokušava tražiti srednji put, u čemu doista i uspijeva.

Nadbiskup je svjestan da se u razgovoru mora najprije biti načistu sa samim sobom i sredinom iz koje se polazi prema drugima. Zato je njegova prva briga i poruka upravljena onima koji isto vjeruju kao i on. On kao crkveni otac ima hrabrosti, u potpunom poštovanju prema Crkvi Kristovoj, ukazati i na određene propuste ili krive putove u Crkvi u ljudskom elementu (13—14, 43). »Tehnokracija se može ugnijezditi u Crkvi, kao što se je bila ugnijezdila u sinagogi. Navještanje evanđeoske istine može se odijeliti od morala, tj. od ljubavi. To je najgora od svih tehnokracija; najgore od svih zala« (122).

Jedinstvo u Crkvi, poslušnost papi i evanđeosko siromaštvo važne su teme u razgovoru s vjernicima. *Crkvom siromaha* nadbiskup je neobično zaokupljen i u tumačenju i u ostvarivanju. Ne radi se o neimaštini, već o evanđeoskom siromaštvu, o zajednici u kojoj će »svaki čovjek imati jednaka prava na materijalna, kulturna i vjerska dobra« (214). To je zahtjev i znak našeg doba, što pisac provodi kroz cijelu knjigu pod koncilskim pojmom »kršćanskog zajedništva«, komunitarizma. U člancima *Djelotvorna kršćanska ljubav* (43—58) i *Kršćanski komunitarizam* (201—225), u kojima je vjerojatno najviše došlo do izražaja pastoralno zalaganje i služba nadbiskupova, iznesena je evanđeoska istina ljubavi u izvrsnim misaonim oblicima i praktičnim zadacima i zaključcima. U teološkim ogledima u kojima se obrađuje religiozna problematika unutar Crkve pisac se pokazuje vrstan stručnjak, poznavatelj povijesti teologije i pratitelj suvremenih bogoslovnih strujanja i zastranjivanja. Među najtrajnije članke ulazi svakako *Desni i lijevi katolicizam* (89—102). Teolog Franić promatra posljedice ljudske misli u kršćanskom krilu, počevši od gnosticizma do sadašnjeg marksizma i egzistencijalizma, i to pod psihološkim vidom. Nadbiskup ukazuje na trostruku mogućnost zauzimanja stava Crkve i teologije prema drugima: osuda, prihvata i pročišćavanje. Pisac se svrstava među one koji prihvaćaju i pročišćuju: »Mi doista moramo prihvaćati i prihvatiti sve što je dobro u društvu i kulturi našega vremena«, ali u smislu evangelizacije i kristijanizacije (95,98—100). To je duboka otvorenost i iskreno Franićevo poštovanje prema ljudskoj misli u čijem se god krilu zametnula ili uvriježila.

Vjerojatno će se poneki čitatelj spoticati o tekstove koji, u kratkim osvrtima (40—42, 67—70), upozoravaju na mnoga stranputičarenja u suvremenim teološkim pokušajima tumačenja vječnih i povijesnih istina. No takvi će sigurno i razmicati svoje eventualno namrštene obrve kad pročitaju i razmisle nad primjerima također brojnih povijesnih neuspjelih pokusa katoličkih teologa koji kao umni i religiozni svjetionici potamniše i zastraniše, te njihove inovjerske nauke navukoše teške rak-rane i zulume Božjoj Crkvi. Jasnoproizlazi iz Franićevih teoloških eseja odobravanje i potreba da se pojedine katoličke istine osvjetljaju umom i modernim sredstvima i svjetlima. Ali je autor isto tako jasan u pozivu na oprez da se vjera ne racionalizira i tako joj se ne namegne nasilje. Činjenica je naime da su tajne Kristove istobitnosti s Ocem i Njegova čovjekobojstva jednako potresale i Atanzija i Arija, kao što su posljednje misteriji grijeha, milosti i spasenja mučili Augustina i Pelagija, Franju Asiškog i Luthera. No oni prvorečeni rješavahu svoje muke unutar crkvenog svetišta gdje primiše svjetlokrug svetaca, a ovi se drugi sami izopačiše i izopačiše zadobivši ožiljak krivovjercata.

Problematika Isusova uskrsnuća (75—86), koja je danas neobično iskočila na površinu, dostatno je naglašena i predstavljena u shvatljivim kategorijama. Prihvata se sva autentična novost, posebno subjektivna strana uskrsnuća, uz apologetsku dokaznost. Vrijedno je ovdje sjetiti se tridentinske definicije opravdanja i otkupljenja, koja nije uključivala pojam uskrsnuća. Dapače, ispušteni su biblijski navodi ondje gdje bi se posve normalno očekivali. Ističe se Kristova muka i smrt, i gotovo (DS 785/1523) se time kršćanstvo svodi na kruksologiju. Nije se išlo dalje od *passionis et mortis*, što je sve točno, ali je nepotpuno. Tu se postavlja zahtjev za razvitkom dogme. Danas se uskrsnuće naglašava kao temeljni momenat otkupljenja. Msgr. Franić s pravom upozorava na suprotni učinak: da se ne izbaci križ, a zadrži samo uskrsnuće, i to shvaćeno u zemaljskim okvirima. Stoga on jasno i glasno kaže za dogmatske istine: »Usavršavanje da, promjena ne!« (32). S tim se svaki pravi katolik slaže. Samo da ne bude nesporazuma, valjalo bi dometnuti malu razludžbu ovoj rečenici. Izraz promjena očigledno se odnosi na smisao dogme, a ne na njezinu izričajnu stranu. Jer ako se, na istoj stranici, govori o »savršenijem izražavanju«, odn. da se »ne vežemo uz formule već uz istinski smisao« (224), onda je očito da formulacija dopušta promjenjivost. Razumljivo je stoga da se naš evangelizatorski rad »pokrštenih pogana« (113) današnjice ne sastoji u tome da stvaramo »marionete, koje će samo ponavljati naše vjerske formule, pa i one tobože najsvremenije, nego zrele ljude koji će biti kadri zrelo shvaćati vjerske istine« (124). Sva briga oko najvješćivanja i slavljenja Boga u svijetu iziskuju normalno sporazumijevanje koje nije prikriveno nikakvom sakralnošću jezika. Autor je energičan protiv »trojezičja« (da se samo hebrejskim, grčkim i latinskim službeno služi Bogu), što naziva krivovjerjem (35—36). Znamo da je to trojezičje vladalo i u Crkvi stoljećima i svečano potvrđivano prijetnjama ako bi tko drukčije govorio (Si quis dixerit... lingua tantum vulgari missam celebrari debere, a. s. DS 956/1759). Nadbiskup se zalaže i traži produbljivanje naših vjerskih postavki: socijalnost i sloboda vjere, imanencija prirodnog i Božjeg zakona i morala, prevrednovanje prakse, vjera u čovjeka, itd. (143).

U razgovoru s *inovjercima*: pravoslavcima, muslimanima i Židovima susrećemo se s doista otvorenim i širokim obzorjem nadbiskupa Franića. Pod naslovom »*dvije sestrinske Crkve*« (157—163) autor je donio svoje misli iz koncilskih bilježaka, gdje se, na stopama Strossmayera, zalagao za osvjetljenje nekih dodirnih točaka s pravoslavljem. S radošću ističe neke vrline pravoslavne Crkve: pobožnost prema Duhu Svetome (153), poštovanje crkvene tradicije i mjesne Crkve na čelu s biskupom, kolegijalitet biskupa, pa čak i otvoreno naziva svjedočenje za Krista »mučeništvom« (162), ono što je Koncil izrazio pod pojmom »*effusionem sanguinis*« (LG, 15). Što se kolegijaliteta tiče, nadbiskup je za vrijeme Koncila smatrao veoma važnom činjenicu da se dokaže kako »biskupski kolegij ima vrhovnu vlast u univerzalnoj Crkvi, sa i pod rimskim biskupom, ne samo kad su biskupi sakupljeni na ekumenskom saboru nego također kada su raspršeni po čitavom svijetu izvan ekumenskog sabora« (158), u okviru i *osobnog* papina primata. Takvi se zaključci čitaju općenito u LG, 22, a posebno u nedavno objavljenoj *Deklaraciji Mysterium Ecclesiae*, 3. U odnosu prema braći muslimanima, napose prema onima koji su iste krvi i jezika s katolicima Hrvatima, nadbiskup je posve otvoren i iskren: kadar i pohvaliti i pokajati se. Posebno se ugodno doima nadbiskupov izraz poštovanja prema hrabrim muslimanskim borcima koji su 1717. branili imotsku tvrđavu, »a s njom i muslimansku vjeru, kojoj su pripadali iz uvjerenja« (174).

U dijalogu s *bezvjercima* — marksistima dr. Franić pokazuje mogući stupanj zauzetosti i otvorenosti u našim prilikama. Na nekim stranicama (129—230) kao da popušta do zadnje kopče. Ne libi se reći da i naše kršćanstvo zna zatajiti, jer se događalo u povijesti da svećenici i leviti prolaze jerihonskom uvalom i ne prilaze u pomoć krajputnom bijedniku, izmrcvarenu od razbojnika, a nailazi poganski samaritanac, »bezvjerski marksizam«, koji mu pruža ruku pomoćniku (111). Slaže se s Berdjajevim koji veli: »Ako Bog ne bude mogao uspostaviti pravdu u svijetu preko svoje djece, uspostaviti će je preko vraga« (191, u bilješci). Msgr Franić dobro zna da se ne mogu naprećac i na laku ruku pomiriti dva giganta: kršćanstvo i marksizam. Jer tko bi htio iz

marksizma izbaciti »znanstveni ateizam«, taj bi od njega napravio karikaturu (99, 125), riskirao herezu (140) ili učinio bitnu ispravku (240). Međutim, ono što je posebno hvale vrijedno jest pokušaj konkretnog razgovora (125—144) s nekim uvažanim suvremenim hrvatskim i srpskim marksistima (Kangrga, Petrović, Vranicki, Sutlić, Marković...) kod kojih nalazi momente i teme za dijalog. Navodi nekoliko točaka znanstvenog dijaloga: metafizička struktura bića, pitanje humanizma, moralnosti, slobode, religioznosti (135—139), odnosno što je priroda, čovjekov duh, tijelo, kvalitet, kvantitet? (240). Autor ističe da nijedan marksist, pa ni oni u kojih neke postavke u vezi s moralom mirišu na Dekalog, nema nijedne pozitivne riječi za religiju. No to ne smije biti zapreka za razgovor. Jer, radi se o cjelokupnu čovjeku i njegovu životu. U taj okvir valja staviti svu Franićevu brigu i bitku za čovjeka: konkretnoga, svakodnevnoga, za radnika. Možda se nijedan naš prelat toliko ne zauzima za proletera kao msgr Franić. Tu ne izostaje nimalo iza suvremenih strujanja, ni u pitanju revolucije nenasilja (13—21, 226—243), ni u odnosu na društveno vlasništvo nad privatnim, ali neka se očuvaju čovjekova prava i sloboda koju mu je Bog dao (208). Osobito se zalaže za socijalnu pravdu prožetu ljubavlju, i obratno. Vapaj je suvremenog čovjeka da se sravne razlike između 15% bogatih i 85% siromašnih na svijetu. Ne radi se o milostinji već o pravdi. Tvornice u ruke radnika: »Ako naime suradnici ne postanu na neki način vlasnici djela, sve će strukturalne reforme ostati bez učinka« (189, u bilješci, 197). Franić to sve poduzima i čini iz odgovornosti pred svojom savješću i pred poviješću: ne smijemo biti inicijatori, ali ne možemo biti ni neutralni promatrači, ako ne želimo biti sukrievci (223). Nadbiskup je Franić humanist u najširem značenju riječi. Borac za čovjeka, da se čovjek ne posredstvi, već osposobi i poosobi. To nije ni marksistička ni buržujska već božanska istina!

U dijalogu s *omladinom*, u koju msgr Franić ima povjerenja i kojoj želi izaći ususret, otvoreno postavlja i ponavlja njezina pitanja dajući konkretne odgovore. Kao predsjednik i djelatni sudionik naših katehetskih tečajeva, imao je prilike reći svoju riječ razumijevanja i usmjerenja (103—120, 145—151). Nema tu ni okusa osude, već sve očinski ljudski, kršćanski, kristovski. Osobit je pobornik stvaranja domaćih vjeronaučnih priručnika.

Uz spomenute vrste dijaloga, koji su više znanstvenog karaktera, Msgr Franić inzistira također na dijaloškom udjelu svjedochenja, martyriona. Apostoli su bili najprije svjedoci, a onda filozofi i teolozi. Dijalog dakle mučenika, a ne samo učenjaka (127—128, 143).

Struktura nadbiskupovih poslanica i propovijedi sastoji se u biblijskoj utemeljenosti, teološkoj obrazloženosti, praktičnoj primjeni. Čitatelju je ponegdje žao što ne nađe koju pribilješku za tolike »neke« (osobito 66, 75—86), jer bi rado znao za dotičnike koji su piscu očito dobro poznati i koje bi mogao navesti kao što je inače pedantan u citiranju Sv. Pisma. Razumljivo je da se u poslanicama vjernicima iznosi biblijska nauka, i da nema mjesta polemikama i prokazivanju ljudi, ali ako se nešto znanstveno objavljuje, ne bi bilo zgoroga staviti u bilješku pokoji dopunski navod. Pažljivijem čitatelju neće promaknuti poneka pogreška koja se potkrala tiskaru ili lektoru: *ekumenskim* (15 — ekonomskim, svakog minuta (33) — svake minute, vrsti (34) — vrstom, učestvovati (206) — sudjelovati. Suptilni pojam *transcendentalan* (prediskustven, što se odnosi na uvjete iskustva i spoznaje) kao da se koji put (216, 243) zamijeni *transcendentnim* (onostranskim, natprirodnim). Bog je *uskrsnuo* Isusa (72, 76), umjesto uskrisio, kao što se inače točno citira Biblija (76). Vrijedno je spomenuti tu razliku u hrv. jeziku, jer je i na teološkom polju značajna. I uskrsnuće i uskrišenje Kristovo biblijski je utemeljeno: Krist, ukoliko je čovjek, od Oca je uskrišen (suscitatus), a ukoliko je Bog, uskrsnuo je vlastitom moći (*propria virtute surrexit*), kako je to Toledski 11. sabor spojio u jednu formulaciju (DS 286/539).

Danas je postalo jasno da se Crkva u svom ljudskom aspektu mora prilagodavati sredini u kojoj želi djelovati. To znači da i popratna teološka znanost mora poprimiti značajke okoliša u kojemu se razvija. Brojne su stranice ove knjige u kojima se to obrazlaže i izvodi. Jedna od konkretnih poruka bila bi i ta da naša teologija bude: *stvarateljska* na vlastitom polju, *ekumenska* s obzirom na druge kršćane, *misionarska* u odnosu na vjernike nekršćane

i dijaloška u pogledu nevjernika. Riječ se mora verati i probijati da dopre do čovjekova duhovnog peluda, da ne ostane bez ploda. Ne radi se, međutim, samo o sadržajnoj već i o onoj nazivnoj strani prilagodbe.

Tekstovi u *Putovima dijaloga*, osobito oni pisani u razdoblju domaćeg naizmjeničnog otvaranja i samoprosuđivanja, odišu velikim optimizmom i nude neobične nade. Nadbiskup vjeruje u korist i uspjeh dijaloga i s onima koji apsolutni kriterij vrednovanja traže u promjenjivim tijekovima povijesti. On vjeruje u smisao dijaloga jer vjeruje u čovjeka, Bogo-čovjeka, Boga. Svijetle su to stranice koje prerastaju zatišje, zastoje i pojedine društvene pomrčine, jer pružaju trajne principe i odrednice dijaloškog poimanja i djelovanja. Knjiga ulazi u prvi red naših domaćih pokušaja da se kršćanstvo obogaćuje od drugih, ali i da se Knistova Crkva sa svom svojom ponudbenošću istine i viline, predstavlja onima s kojima se susrela na ovom našem zemljopisnom prostoru, otvarajući tako nove mogućnosti suodnosa i suživota, i u isto vrijeme proživljavajući sve tjeskobe, sukobe, radosti i nade naše prošle i nadošle povijesti. Stoga oni koji budu pravili kakve preglede ili presjeke pokoncilskih vrijenja i zrijenja u ovim stranama naići će na obilno gradivo u *Putovima dijaloga*. Time je i sam nadbiskup Franić dobrano obogatilo suvremenu hrvatsku teologiju.

SUOČENJE S ISTINOM KAO TEMELJ DIJALOGA

(Tomo Vereš, *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Biblioteka Obnovljenog Života, Zagreb, 1973)

Ivan Cvitanović

»Svatko mora imati mogućnost da vrši svoju vjersku kao i svoju tjelesnu potrebu, a da policija ne zabada u to svoju nos.«¹

Možda nije slučaj da se baš u nas nedavno pojavila vrijedna knjiga Tome Vereša *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, kad se zna za nastojanja zagrebačke i beogradske škole naših marxista u kojima se za osnovnu kategoriju marksizma uzima *praksa* i to definirana kao aktivnost čovjeka po kojoj i sam čovjek biva čovjekom.² Pod izrazom *praksa* treba razumjeti svaku svjesnu, svrsishodnu društvenu djelatnost.³ Tako je *praksa* i kriterij i izvor istinitosti. Iz toga prihvaćenog principa, nuždom logike, slijedi zahtjev da se ponovno ispituju i vrednuju sve ostale vrednote.

No prije spomenuta knjiga Tome Vereša nije u tu svrhu napisana. Ona nije revizionistički ni bilo kakav suvremeni pokušaj da se marksizam domisli, ili drukčije, »naprednije«, osmisli. Ona nije primarno ni polemična ni vrednosno kritički orijentirana, iako ponegdje, posebno u »aporijama« jest i to. Izgleda kao da je onda na mjestu pitanje: Zašto je uopće napisana?

Ona ima svoj razlog opstanka. To je poštena, pregledna i pedantno pisana knjiga kojoj je nakana da objektivno iznese pravu Marxovu misao o feropmenu religije i religioznosti, da pokaže izvore te Marxove misli, da ustanovi njezinu (ne)kohherentnost s osnovnim postavkama marksizma i da pokuša naći dodirne točke između izvorne Marxove misli i kršćanstva. Čitava je knjiga dijaloški orijentirana, na filozofsko-teološkoj razini. Knjiga nema u vidu bilo

¹ *Kritika Gotskog programa*, Beograd, 1959, str. 27.

² Vidi: P. Vranicki, *Čovjek i historija*, Sarajevo, 1966, str. 10. i M. Marković, *Humanizam i dijalektika*, Beograd, 1967, str. 128.

³ M. Marković, *Humanizam i dijalektika*, str. 20.